

Кононенко І.

УКРАЇНЬСЬКА ТА ПОЛЬСЬКА МОВИ: КОНТРАСТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ / *Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*

Warszawa : Wydawnictwa Uniw. Warszawskiego, 2012.— 808 с.

Утвердження європейських пріоритетів України мало наслідком активізацію зіставно-типологічних і порівняльно-історичних студій, у яких українська мова вивчається на тлі споріднених і неспоріднених мов. У цьому сенсі привертають увагу різнопланові дослідження української мови в її зв'язках з польською як мовою, яка має спільне слов'янське походження, характеризується контактами з українською мовою, зумовленими довготривалими історико-культурними зв'язками. Чимало зусиль задля поглибленого вивчення українсько-польської й польсько-української міжмовної взаємодії приклала Ірина Кононенко (кафедра українстики Варшавського університету).

Упродовж більш як десяти останніх років на сторінках численних часописів, у видавництвах Варшави й Києва з'являються праці й статті І. Кононенко, присвячені проблематиці зіставного вивчення української, польської й інших слов'янських мов. Можна згадати її монографію «Прикметник у слов'янських мовах» (К., 2009), навчальний посібник для університетів «Контрастивна граматики української та польської мов» (у співавторстві з В. Кононенком, 2-е вид., К., 2010), словники «Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів» (у співавторстві з О. Співаком, К., 2008), «Słownik tematyczny polsko-ukraiński» (співавтори — І. Митник і Е. Васяк, Варшава, 2010), розділи в колективних монографіях «Тенденції розвитку української лексики та граматики» (ч. 1–3, Варшава ; Івано-Франківськ, 2014, 2015, 2016), «Зіставно-типологічні студії: українська мова на тлі споріднених мов» (К. ; Івано-Франківськ ; Варшава, 2015), статті в журналах «Мовознавство», «Studia Ukrainica varsoviensia» та ін., що утвердили її ім'я в середовищі сучасних славістів.

Своєрідним узагальненням, продовженням і поглибленням багатопрофільних українсько-польських міжмовних зв'язків стала ґрунтовна монографія І. Кононенко «Українська та польська мови: контрастивне дослідження (*Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*)» (Варшава, 2012). Привертає увагу діапазон охоплених у книжці проблем: від розгляду формування української та польської мов, мовної картини світу українців і поляків до аналізу в контрастивному аспекті всіх ярусів мовної системи (фонетики, фонології; морфології; лексики; фразеології; словотвору; морфології; синтаксису), включаючи звернення до тексту й інтонації.

У «Загальних положеннях» подані значною мірою оновлені положення щодо історичних передумов міжмовних контактів, зокрема щодо участі в цих процесах діалектів, особливого місця «кресових» (прикордонних) мовних явищ як стимулу до міжмовних контактів. Зацікавлює читача нестандартне бачення дослідницею відмінностей у мовних картинах світу українців і поляків. Наприклад, І. Кононенко звертається до неоднакового наповнення слів-символів, різних шляхів осмислення метафоричних зворотів, неоднакового розуміння семантики окремих назв, скажімо, не збігаються смислові конотації слів *pan / pan, cześć / honor* та ін., істотні розбіжності спостерігаються в семантичних зв'язках таких ключових слів, як *p. rivo*, укр. *salо* і под.; своєрідне вживання поляками девербативних іменників, зменшувально-пестливих форм, форм персональності, істотні відмінності в асоціаціях, етикеті тощо. За окремими, здавалося б, мовно-специфічними явищами І. Кононенко прагне побачити загальноментальне, національно своєрідне у фонових знаннях, способах життя, психіці.

Вивчення звукової системи кожної мови супроводжується в рецензованій монографії порівняльно-історичними коментарями, що дають змогу пояснити такі специфічні явища, як наслідки падіння зредукованих, звукотворення на місці *tj і dj*, зміни в дії законів відкритого складу, повноголосся і неповноголосся, збереження носових звуків у польській мові, розвиток африкат, неоднакове морфологічне чергування, характер наголосу. На великому фактичному матеріалі дослідниця простежує українсько-польські співвідношення голосних і приголосних фонем, зокрема в запозичених словах, у тому числі в українській із польської. Прикметне відтворення українського фарингального *g* у польській мові, польського *ł, ł, rz* в українській, запозиченого *φ/f* у кожній з мов і т. д. Окремо розглянуто особливості акцентуалізації кожної мови зі зверненням до таких явищ, як різне місце і закріпленість наголосу, вживання енклітиків і проклітиків тощо. Цікавими є оригінальні спостереження авторки над фоностилістичними засобами, звуконаслідуванням, грою слів і под.

Контрастивний аналіз лексики, зокрема лексичної семантики, двох мов здійснюється І. Кононенко за вибудованою нею віскою: спільне (значеннева еквівалентність) — частково відповідне (відношення включення або перехрещення) — відмінне (відношення

виключення) — безеквівалентне. Прикладами подібних відношень слугують близькі за звучанням і значенням слова на кшталт *літній (вечір) / letni (wieczór)*, близькі за звучанням, але частково відмінні за значенням, сполучуваними характеристиками на зразок *кардинальний, локальний / kardynalny, lokalny*, безеквівалентні утворення, наприклад п. *artykuły, drogerynie* тощо.

У центрі уваги авторка ставить питомаму лексику обох мов, до якої віднесено не лише індоевропейську та праслов'янську, а й лексику, розвинуту на власному національному ґрунті. У книжці окреслені, зокрема, типові словотвірні ознаки (суфікси), за якими можна розпізнати власне походження лексем; своєрідними для кожної з мов є здебільшого утворення-зропчення моделі «дієслово в наказовій формі + іменник» на зразок *пройдисвіт / spryciarz* і под. Розгляд запозичень, на думку дослідниці, ускладнений можливостями їх віднесення до праслов'янського періоду, часів зв'язків між слов'янами та прабалтами, християнізації (із частковим впливом на українську церковнослов'янської, а на польську — латинської мов), міжмовними контактами (зокрема, функцією польської щодо української як мови-посередника), неоднаковим ставленням до запозичень (часткове обмеження запозичень у польську мову, однак посилення тиску на неї в останні десятиліття з боку англійської). Дискусійним залишається питання безпосередніх запозичень з польської в українську, а з української — в польську.

Слідом за Л. А. Булаховським та іншими науковцями дослідниця підтримує думку про те, що «внаслідок історичних умов полонізмів в українській мові набагато більше, ніж українізмів у польській» (с. 168); до запозичень з польської мови в українську належать передусім назви побутових предметів, родинності, осіб, багатьох абстрактних понять, вони одержали інше граматичне оформлення, змінили лексичну характеристику, пор. *brunatny, obiecać, kiepski* та їхні українські відповідники. І. Кононенко переконливо, на численних прикладах доводить поширення в минулому й нині запозичень з польської мови через галицьке мовлення, карпатський регіон; такі мовні елементи поступово входять у загальнолітературний ужиток. Загалом можна погодитися з думкою дослідниці, що «цьому процесові у наш час сприяє прагнення значної частини мовців до вивільнення української мови від впливу російських запозичень» (с. 167), хоч, як видається, навряд чи можна переоцінювати роль полонізмів в оновленні української літературної мови, в якому зазвичай переважає тенденція до повернення питомих української лексики.

І. Кононенко звертається до різних словників польської мови, що наводять дані про запозичання українізмів (за підрахунками дослідниці, їх кількість коливається від 127 до 168 одиниць). Українізми належать до

різних тематичних груп, це насамперед номінації осіб, предметів побуту, флори, фауни, абстрактні назви (від етнографізмів на зразок *makutra, kutia, hopak*, до широкоживаних *chata, czarka, czereda, sotnia, balakać* та ін.), причому частина з них вплинула на їхній правопис; окремо розглянуто історію слова *kozak*, стилістичні зміни в запозичених словах.

Проте слід відзначити часом доволі наполегливі твердження польських лінгвістів щодо наявності українізмів у польській мові. Навряд чи достатньо буде посылатися лише на польські словники та дослідження польських мовознавців. Уже сам факт суттєвих розбіжностей у визнанні українізмів у польській мові ставить на порядок денний можливість виконання комплексного дослідження українських і польських учених на цю тему.

У монографії містяться розвідки таких лексико-семантичних явищ у контрастивному аспекті, як полісемія, метафоричне слововживання, синонімія, антонімія, омонімія. Привертають увагу спостереження над уживанням міжмовних омонімів і паронімів; І. Кононенко відстежує шляхи їх формування, функціональні характеристики, наводить численні ряди омонімічних (паронімічних) слів — іменників, прикметників, дієслів, що належать до різних лексико-семантичних груп. Не обходить увагою дослідниця питання активної і пасивної лексики, спеціальної лексики, жаргонів і сленгу, застарілої і нової лексики, її стильової та стилістичної диференціації, експресивності та оцінності.

У науковій інтерпретації І. Кононенко поновому «засвітився» фразеологічний склад української та польської мов; цей аналіз дав, наприклад, змогу побачити відображення у стійких зворотах ментальних рис українців і поляків, відмінностей у створюваних ними картин світу. Національно-культурне забарвлення фразем часом настільки виразне, що їхня образна структура не дає змоги перекласти їх дослівно, пор. *стати на рушник, передати куті меду, як муха в спасівку, скочити в гречку; narobić bigosu, do tańca i do różanca, dać bobu z cebulą*. Прикметно, що частина близьких за значенням ідіом на кшталт *na konia! i na koń!* вирізняються семантично; водночас окремо розглядаються спільні за походженням фраземи.

Багато уваги приділила дослідниця загальним положенням словотворення, морфології, синтаксису української та польської мов, розглядаючи історичні та динамічні процеси в кожному з цих ярусів, дериваційний потенціал, розбіжності в їхній структурній організації й семантичних параметрах; окремо проаналізовані специфічно національні утворення й форми. Скажімо, специфічними для кожної мови є творення багатьох композитів і аббревіатур; якщо, зокрема, українська мова позбавляється

чималої кількості скорочень попереднього періоду й повільно нагромаджує нові, то польська мова демонструє потужний процес творення все нових і нових абreviатур. Як справедливо твердить І. Кононенко, при спільності основних напрямів дериваційних процесів українська та польська мови істотно розходяться за мотивацією творення слова, доводячи її не лише лексико-семантичну, а й морфологічну й фонетичну зумовленість, пор. *wodii / kierowca, rodzic / krewny, dacznik / letnik* та ін.

Розглядаючи морфологічну структуру української та польської мов, І. Кононенко докладно аналізує відмінності як у граматичних значеннях, творенні, так і у функціонуванні основних категорій. Привертають увагу, зокрема, розвідки щодо явища граматичної персональності як національно специфічного утворення польської мови, відмінювання запозичених іменників в обох мовах, неживаних в українській мові віддієслівних іменникових утворень (*gerundium-odslownik*) типу *noszenie się*, уживання в обох мовах предикативних форм на *-но, -то / -no, -to* та інших складних випадків морфологічних збігів і незбігів. При розгляді кожної теми, спираючись на українську й польську мовознавчі традиції, дослідниця засвідчує свій погляд, своє бачення, яке нерідко суперечить загальновизнаному.

Звернення до контрастивного аналізу синтаксичної системи надало змогу І. Кононенко показати суттєві відмінності двох мов у граматичних зв'язках, інтенційно-валентних залежностях, порядкових словах, інтонаційній структурі речення. Уже констатація особливостей уживання польської особової форми (*zdanie*) відкрила перспективи нової теорії співвідношення двоскладних і односкладних речень української мови та їхніх відповідників у польській, адже польські безпідметові речення з формами теперіш-

нього й майбутнього часу фактично є двоскладними і под. Попередній досвід дослідження прикметників відкрив можливість показати багатофункціональність цієї частини мови в її функціональних реалізаціях як означення предикативного оточення, предикатива. Можна вважати до нашого часу не дослідженими спостереження І. Кононенко над доволі відмінними в двох мовах правилами побудови речення, інтонацією, особливостями формування прозового й поетичного текстів. Увагу молодих дослідників має привернути надзвичайно широка наукова бібліографія зі зверненням до інтернет-ресурсу, що репрезентує українські, польські, чеські, англійські та інші видання.

Звичайно, дослідниця не мала можливості навіть у такій великій за обсягом монографії охопити повною мірою всі питання міжмовних українсько-польських і польсько-українських контактів; частина теоретично близьких питань частково залишилася лише окресленою загалом. Можна було б, наприклад, ширше відстежити міжмовні зв'язки польської мови з галицькими діалектами, зокрема на прикордонні, взаємодію польської мови з лемківськими говорами Польщі. Публікації щодо таких міжмовних контактів з'явилися друком, але фундаментального огляду з цього напрямку ще бракує. Виконана на рівні дослідження двох мов як системно-структурних утворень праця не вимагала безпосереднього звернення до сучасної мовленнєвої практики на зазначених теренах, але не можна не враховувати і її вплив на сучасне мовне життя України.

Мовознавча наука з появою монографії І. Кононенко збагатилася фундаментальною працею, що засвідчила високий рівень розвитку української та польської мов як типологічно споріднених.

В. ГРЕЦУК
(Івано-Франківськ)